

اسلام پرورش های روان شناختی

سال ششم، شماره اول، پیاپی ۱۳، بهار و تابستان ۱۳۹۹ (ص ۱۰۷-۱۱۹)

رابطه دین داری، نگرش و جهت گیری مذهبی با شادکامی در جامعه ایران (مطالعه مروری)

The relationship between religiosity, religious approach and orientation with happiness in Iranian society (Review study)

احمد فرشادفر / دانشجوی ارشد روان شناسی اسلامی گرایش مثبت‌گرا دانشگاه قرآن و حدیث، قم، ایران.

Ahmad Farshadfar / M.A. Student of Positive Psychology, Quran and Hadith University, Qom, Iran.

a.farshadfar@chmail.ir

Abstract

In the present era, with the increase of positive psychological movements, many requests have been accepted to identify the factors and strategies to increase happiness and mental health. One of these is the study of the effect of religion on happiness.

Research in this field has had different methods and even results. The present study seeks to express the results and summarize a series of studies conducted in Iran on the impact of religiosity and religious orientation on happiness. In this article, first, using appropriate keywords and searching in Google browser and magiran and iranmedex sites, a significant number of researches were found, and after studying about 20 of them, finally 10 articles using similar questionnaires and statistical methods were chosen and their data was analyzed.* The findings showed that there is a positive correlation and a significant relationship

چکیده

در عصر حاضر با افزایش جنبش‌های روان‌شناسی مثبت تلاش‌های فراوانی جهت شناسایی عوامل و راهکارهای افزایش شادکامی و سلامت روان صورت پذیرفته است. یکی از این موارد بررسی تأثیر دین و مذهب بر شادکامی است. پژوهش‌ها در این حوزه از روش‌ها و حتی نتایج متفاوتی برخوردار بوده‌اند. پژوهش حاضر در صدد بیان نتایج و جمع‌بندی دسته‌ای از پژوهش‌های صورت گرفته در ایران پیرامون تأثیر دین‌داری و جهت‌گیری مذهبی بر شادکامی است. در این مقاله ابتدا با استفاده از کلیدواژه‌های مناسب و جستجو در مرورگر گوگل و سایت‌های magiran و iranmedex تعداد قابل توجهی پژوهش یافت شد که با مطالعه حدود ۲۰ مورد از آنها، نهایتاً ۱۰ مقاله که در آنها از پرسشنامه‌ها و روش‌های آماری مشابه استفاده شده بود، انتخاب شده و داده‌های آنها مورد بررسی قرار گرفت. یافته‌های

between religiosity, religious attitude and orientation and happiness, and with increasing the level of religiosity, religious attitude and internal religious orientation, happiness increases.

As a result, one of the solutions to increase happiness is planning and compiling educational and cultural packages to strengthen religiosity, religious attitude and internal religious orientation.

Keywords: religious attitude, happiness, religiosity, religious orientation

پژوهش نشان داد که همبستگی مثبت و رابطه معناداری بین دین‌داری، نگرش و جهت‌گیری مذهبی و شادکامی وجود دارد و با افزایش سطح دین‌داری، نگرش مذهبی و جهت‌گیری مذهبی درونی، شادکامی فرد افزایش می‌یابد. در نتیجه یکی از راه‌ها جهت افزایش شادکامی برنامه‌ریزی و تدوین بسته‌های آموزشی و فرهنگی جهت تقویت دین‌داری، نگرش مذهبی و جهت‌گیری مذهبی درونی است.

کلیدواژه‌ها: نگرش مذهبی، شادکامی، دین‌داری، جهت‌گیری مذهبی

مقدمه

امروزه بشر بیش از هر زمان دیگری به دنبال گمشده‌ای است که آرامش و سعادت خود را با آن تأمین نماید. دین، ایمان و ماوراء همواره مورد توجه بشریت بوده و فرستادگان الهی همواره پیام تأمین سعادت بشریت را با خود به همراه داشته‌اند.^۱ درباره دین و کارکردهای آن، پژوهش‌های مختلفی با دیدگاه‌های متفاوتی صورت پذیرفته است (آرجیل و بیت اللحمی^۲، ۱۹۷۵، برگین^۳، ۱۹۸۳، پارگامنت و اولسون^۴، ۱۹۹۲، به نقل از خدایاری فرد ۱۳۸۸). توجه محققین به روان‌شناسی دین در دهه‌های اخیر نشان از اهمیت موضوع دین‌داری و کارکردهای روان‌شناختی آن دارد (ینگر^۵، ۱۹۷۰، وولف^۶، ۱۹۹۱، آرجیل^۷، ۲۰۰۰، به نقل از خدایاری فرد ۱۳۸۸). در نحوه نگاه به دین و کارکردهای آن دیدگاه‌های متفاوتی در روان‌شناسی وجود دارد. برخی همچون روان‌تحلیل‌گران، دین را امری موهوم و منفی معرفی

۱. انفال، ۲۴.

2. Argyle & Hallahmi.
3. Bergine.
4. Pargament & Olsen.
5. Yinger.
6. Wulff.
7. Argyle.

کرده‌اند تا جایی که فروید در کتاب آینده یک پندار (۱۹۶۷) بیان می‌کند که دین یک پندار یا چارچوب خیالی است که انسان برای رسیدن به بلوغ باید از قید آن آزاد گردد. رفتاری نگرها نیز دین را به عنوان فرایندی که بر اساس پاداش‌های داده شده به انسان شکل گرفته توصیف می‌کنند (آرژیل، ۲۰۰۰). این در حالی است که دسته‌ای دیگر از اندیشمندان نظری مخالف آنها ارائه نموده و دین را امری خردمندانه و عمیق‌ترین چیز در زندگی انسان می‌دانند (۱۹۰۲م، به نقل از نیلسن^۱، ۲۰۰۱م) اریکسون (۱۹۶۸م، به نقل از نیلسن، ۲۰۰۱م) مذهب را نهاد ارزشمندی می‌داند که نقش مهمی در تأمین نیازهای روان‌شناختی بشر ایفا کرده است. پژوهش حاضر تلاشی است جهت بررسی یکی از کارکردهای مثبت دین در زندگی بشر. به عبارتی دیگر در این مقاله به دنبال پاسخ به این پرسش هستیم که آیا دین به‌طور کلی تأثیر مثبتی بر شادکامی فرد در زندگی دارد یا خیر و جمع‌بندی پژوهش‌های صورت گرفته در این باره چگونه است؟

از آنجا که ابزارهای سنجش با عناوینی چون نگرش مذهبی دین‌داری و جهت‌گیری مذهبی مطرح هستند لازم است قدری درباره هر یک از این مفاهیم توضیح دهیم. لازم به ذکر است که تمام این مفاهیم غرض این پژوهش که بررسی رابطه دین با شادکامی است را تأمین می‌نمایند.

از دین‌داری تعاریف متعددی ارائه شده است. به عنوان نمونه ویلیام جیمز (ترجمه قائنی ۱۳۷۶) دین را ایجاد رابطه معنوی با دنیایی نامحسوس به عنوان روح عالم خلقت می‌داند. خدایاری فرد (۱۳۸۸) دین‌داری را این‌گونه تعریف می‌کند: «برخورداری از شناخت و باور به پروردگار یکتا، انبیا، آخرت و احکام الهی و داشتن عواطف نسبت به خدا، اولیا و بندگان خدا و التزام و عمل به وظایف دینی برای تقرب به خداوند». هرچند تعاریف ارائه شده از دین‌داری و نگرش مذهبی به صورت دقیق از هم متمایز نشده و محققین بیشتر به کارکردها و عوامل آنها پرداخته‌اند و بعضاً این مفاهیم در جای یکدیگر مورد استفاده قرار گرفته‌اند، اما از تعریف خدایاری فرد (۱۳۸۸) که مبنای پرسشنامه دین‌داری وی قرار گرفته است چنین بر می‌آید که نگرش مذهبی جنبه شناختی دین‌داری است. وی در مقاله‌ای به تبیین پرسشنامه خود درباره سنجش نگرش مذهبی (۱۳۷۵) پرداخته و می‌گوید این پرسشنامه ابعاد اساسی اعتقادی مخاطب خود در حوزه جهان‌بینی و ایدئولوژی را می‌سنجد. در واقع پرسشنامه

جدید وی که در سال ۱۳۷۹ تهیه شده، نسخه کامل تر و ارتقا یافته پرسشنامه نگرش مذهبی وی است که جنبه‌های دیگری را نیز سنجیده است. پژوهش‌های مورد بررسی غالباً از نسخه سنجش نگرش مذهبی وی استفاده نموده‌اند. مراد ما در پژوهش حاضر از نگرش مذهبی، نمره کلی کسب شده آزمودنی‌ها در مقیاس نگرش مذهبی خدایاری فرد است.

درباره مفهوم جهت‌گیری مذهبی آلپورت (۱۹۵۰) می‌گوید: افراد مذهبی از هرگونه زشتی و پلیدی که از نظر مذهب ضد ارزش محسوب می‌شود می‌پرهیزند و به سوی هر چه پاکی و نیکی است می‌گرایند. این همان چیزی است که جهت‌گیری مذهبی درونی خوانده می‌شود (به نقل از خدایاری فرد، ۱۳۸۸). چنین افرادی وقتی باوری را قبول می‌کنند سعی می‌کنند آن را درونی ساخته و به‌طور کامل دنبال کنند (آلپورت ۱۹۶۷، به نقل از جعفری، ۱۳۸۹). این در صورتی است که افراد مذهبی با انگیزش بیرونی مذهب را وسیله‌ای برای رسیدن به اهداف خود تلقی می‌کنند. این افراد برخلاف افراد با جهت‌گیری درونی، احتمال دارد شرکت در اجتماعات دینی و انجام مناسک مذهبی را وسیله‌ای برای ارضای نیاز به آرامش درونی، امنیت روانی، کسب مقام و تحکیم موقعیت اجتماعی و شخصی خود قرار دهند. (خدایاری فرد و همکاران، ۱۳۷۸).

واژه Happiness در زبان انگلیسی به دو معنا به کار می‌رود؛ یکی شادی است که در این صورت به معنای هیجانانگیز مثبت خواهد بود و دیگری شادکامی است که با خوشنودی و رضایت از زندگی مترادف است و همین معنای دوم است که در روان‌شناسی مثبت‌گرا از آن بحث می‌شود (پسندیده، ۱۳۹۵). روان‌شناسان درباره معنای شادکامی کمتر سخن گفته‌اند و آن را امری روشن برای عموم مردم در نظر گرفته و بیشتر به مؤلفه‌ها و عوامل آن پرداخته‌اند (پسندیده، ۱۳۹۵)؛ اما در دهه‌های اخیر جنبش‌های روان‌شناسی مثبت‌گرا با تمرکز بیشتر بر مفهوم شادکامی سعی در تعریف و ارتقای این مفهوم داشته‌اند. ابتدا شادکامی ملازم با لذت جویی به نظر می‌رسید؛ لذا مفهوم لذت‌گرایی شادکامی با عنوان بهباشی درونی^۲ این‌گونه تعریف شد: عاطفه مثبت زیاد + عاطفه منفی کم + رضایت از زندگی (دینر^۳، ۲۰۰۰). با پیشرفت روان‌شناسی مثبت‌گرا پژوهشگران به این نت^۴ می‌گویند شادکامی حقیقی در

1. Alport.

2. Subjective wellbeing (SWB).

3. Diner.

4. Eudaimonic wellbeing.

ابراز فضیلت^۱ و انجام دادن آنچه شایسته انجام است یافت می‌شود (هفرن، بونیول^۲، ۲۰۱۱). آنچه در اینجا اهمیت دارد تعریف آرچیل و کروسلند^۳ (۱۹۸۷) است. آنها یک تعریف عملیاتی از شادکامی ارائه نموده‌اند که بر مبنای SWB و دارای سه بخش است: ۱. فراوانی و درجه عاطفه مثبت یا احساس خوشی، ۲. میانگین سطح رضایت در طول یک دوره، ۳. نداشتن احساس منفی، افسردگی و اضطراب. این تعریف در پرسشنامه آکسفورد مبنای اندازه‌گیری شادکامی قرار گرفته است.

روش پژوهش

مقالات مروری در سه سطح تشریحی یا ساده، سیستماتیک و متاآنالیز نوشته می‌شوند. مقاله پیش‌رو به روش تشریحی نوشته شده که در آن پس از انتخاب مقالات بر اساس معیارهای تعیین شده در پژوهش نتایج حاصل از پژوهش‌ها با یکدیگر مقایسه و پژوهشگر با نقد و بررسی آنها سعی در جمع‌بندی نتایج می‌کند. در این پژوهش ابتدا با استفاده از کلیدواژه‌های نگرش مذهبی، جهت‌گیری مذهبی، دین‌داری و شادکامی از مجموعه پایگاه‌های *iranmedex*، *magiran* و موتور جستجوگر گوگل مجموعه‌ای از مقالات یافت شد که از این مجموعه بیش از ۲۰ مقاله استخراج شده و سپس با مطالعه چکیده آنها حدود ۱۵ مقاله برگزیده شد و با بررسی آنها ۱۰ مقاله معیار کار قرار گرفت که نتیجه حاصل از آنها مورد جمع‌بندی قرار گرفته است. نتیجه ۹ مقاله از مقالات تحلیل شده یکسان بوده و احتمالاتی برای علت تفاوت نتیجه آن یک مقاله نیز در انتها ذکر شده است. نحوه گزینش و معیار انتخاب مقالاتی که در نتیجه نهایی مورد استفاده قرار گرفته‌اند بدین شرح است:

معیار انتخاب: مقالاتی که بر اساس آمار توصیفی و با استفاده از پرسشنامه‌های معتبری که روایی آنها در ایران مورد تأیید قرار گرفته نگاشته شده‌اند؛ مانند پرسشنامه آکسفورد در شادکامی و مقیاس نگرش مذهبی خدایاری فرد و جهت‌گیری مذهبی درونی-بیرونی آلپورت و... پژوهش‌های صورت گرفته غالباً از همین مقیاس‌ها استفاده نموده‌اند.

معیار عدم انتخاب: مقالاتی که از پرسشنامه‌های نامعتبر استفاده نموده یا نمونه‌ها را به گونه‌ای برگزیده‌اند که احتمال سوگیری در نتیجه آزمایش در آنها بالا است، مانند گزینش

1. Expression of virtue.

2. Hefferon & Beniwell.

3. crossland.

نمونه‌ها از اعضای انجمن اسلامی. در اینجا پرسشنامه‌های معتبری که مبنای جمع‌بندی پژوهش حاضر قرار گرفته‌اند به‌طور اجمالی معرفی می‌شوند:

پرسشنامه نگرش مذهبی

این مقیاس توسط خدایاری فرد، شکوهی یکتا و غباری بناب در سال ۱۳۷۹ تهیه شده که شامل ۴۰ سؤال در خصوص عبادات، اخلاقیات، ارزش‌ها، اثر مذهب در زندگی انسان، رفتار انسان، مباحث اجتماعی، جهان‌بینی و باورها نسبت به علم و دین می‌باشد. نمره‌گذاری بر اساس روش لیکرت با گزینه‌های کاملاً موافقم، کاملاً مخالفم، مخالفم، تقریباً مخالفم، موافقم و کاملاً موافقم تنظیم شده است. برای نمره‌گذاری مقیاس به هر یک از گزینه‌های انتخاب شده که نگرش مثبت تلقی شده‌اند ۴ و ۵ امتیاز، گزینه‌هایی که نگرش منفی تلقی شده‌اند یک و دو و به گزینه‌های بینابین نمره ۳ تعلق گرفته است بیشترین نمره در این مقیاس ۱۲۰ امتیاز است.

پرسشنامه دین‌داری خدایاری فرد و همکاران ۱۳۸۵

این پرسشنامه متشکل از ۹۷ سؤال سنجش دین‌داری در سه مؤلفه باور دینی، عواطف دینی و التزام و عمل به وظایف دینی و نیز ۵ سؤال اندازه‌گیری وانمود اجتماعی و یا تلاش برای ارائه تصویر مطلوب اجتماعی از خود از نظر مذهبی است. مقیاس اندازه‌گیری و پاسخ‌گویی به هر یک از عبارات و مؤلفه‌ها در پرسشنامه دین‌داری خدایاری فرد و همکاران (۱۳۸۵) طیف لیکرت ۶ درجه است که برای گروهی از سؤالات: زیاد موافقم، موافقم، تا حدی موافقم، تا حدی مخالفم، مخالفم و زیاد مخالفم و برای برخی دیگر: همیشه، اکثر اوقات، معمولاً، گاهی اوقات، به ندرت و هرگز است. در نمره‌گذاری به هر یک از درجات، مقیاسی از یک تا شش بر حسب کم به زیاد تعلق می‌گیرد. پایایی این پرسشنامه توسط سراج زاده و رحیمی (۱۳۹۲) با آزمون آلفای کرونباخ با استفاده از نرم افزار spss به دست آمده و میزان آن ۰٫۸۹ گزارش شده است (حجازی، ۱۳۹۲).

مقیاس جهت‌گیری مذهبی درونی - بیرونی آلپورت (ROS)

آلپورت بر مبنای کوشش‌های نظری مقیاسی ۲۰ گزینه‌ای ساخت که یازده گزینه آن به جهت‌گیری

مذهبی برونی و نه گزینه آن به جهت‌گیری مذهبی درونی اشاره می‌کردند. در سال ۱۹۶۳ فگین^۱ با افزودن یک سؤال به مقیاس آلپورت یک نسخه ۲۱ گزینه‌ای ارائه نمود. برای سنجش روایی این آزمون در ایران مقیاس جهت‌گیری مذهبی درونی و برونی فگین به فارسی ترجمه شد و صحت ترجمه آن با بازخوانی توسط متخصصین دیگر و ترجمه دوباره آن به انگلیسی تصحیح گردید و سپس با بازنویسی‌های متعدد، سعی در تناسب نمودن آن با بافت فرهنگی مذهبی ایران گردید و گزینه‌ها بر اساس مقیاس لیکرت تنظیم گردید. در این مقیاس نمره‌گذاری برای سؤالات مقیاس جهت‌گیری مذهبی-برونی بدین صورت می‌باشد: کاملاً مخالفم ۵، تقریباً مخالفم ۴، تقریباً موافقم ۲ و کاملاً موافقم ۱. اعتبار این مقیاس توسط جانبرزگی (۱۳۷۸) در یک نمونه ۲۳۵ نفری از دانشجویان استان تهران با اعتبار ۰/۷۳۷ بر اساس آلفای کرونباخ مورد آزمون قرار گرفته است (جعفری ۱۳۸۹).

پرسشنامه شادکامی آکسفورد

این مقیاس شامل ۲۹ ماده است که توسط آرژیل لو و مارتین در سال ۱۹۹۵ تهیه شده و در یک طیف چهار درجه‌ای نمره‌گذاری شده است. پرسشنامه سازه‌های روان‌شناختی مربوط به علاقه‌های اجتماعی، برون‌گرایی، مهربانی، موافقت، شوخ‌طبعی، احساس هدفمندی، خودبستگی، حرمت خود، پذیرش خود، سلامت جسمی، خودمختاری، مکان کنترل و احساس زیبایی شناختی را ارزیابی می‌کند. روایی این مقیاس در ایران توسط علی پور و نوربالا (۱۹۹۵) ۰/۹۳ و پایایی آن ۰/۹۲ گزارش شده است.

یافته‌ها

بدون شک بررسی مقالات نوشته شده در یک موضوع واحد با ابزارهای مشابه، بهترین وسیله جهت جمع‌بندی و نتیجه‌گیری در آن موضوع است. تبیین ارتباط بین شادکامی و نگرش دینی در ده مقاله منتخب به شرح زیر می‌باشد:

در پژوهش عراقی و توکلی که بر روی دانشجویان دختر با جامعه آماری ۵۵۴۰ نفر و نمونه ۱۸۹ نفر صورت گرفت. بین نگرش مذهبی و شادکامی ضریب همبستگی ۰/۷۵ پیرسون و ۰/۷۸ اسپیرمن مشاهده شد و مقدار p کوچک‌تر از سطح معنادار ۰/۰۰۱ است که نشان دهنده

رابطه مثبت و معنادار بین این دو متغیر بوده و به عبارتی دانشجویانی که دین‌داری بیشتری دارند از میزان شادکامی بالاتری نیز برخوردارند. متأسفانه این پژوهش به صورت واضح بیان نکرده که از چه پرسشنامه‌ای برای سنجش مقیاس دین‌داری استفاده نموده است؛ لذا در جمع‌بندی نهایی این مقاله کنار گذاشته شده است.

در پژوهش حجازی صبحی و حسینی که بر روی دانش‌آموزان دختر مقطع دوم متوسطه شهرستان سجاسرود با جامعه ۴۰۸ و نمونه ۲۰۰ نفر صورت گرفت، رابطه بین دین‌داری و شادکامی با $p < 0,05$ مثبت و معنادار با ضریب همبستگی ۰,۴۱ می‌باشد.

در پژوهش قادری که بر روی ۳۸۹ سالمند (۲۴۷ مرد و ۱۴۲ زن) صورت گرفته است، بین جهت‌گیری مذهبی درونی با شادکامی رابطه مثبت و معنی‌دار وجود دارد $p < 0,01$. این پژوهشگر از پرسشنامه آلپورت جهت سنجش جهت‌گیری مذهبی استفاده نموده است.

در پژوهش اکبریان که بر روی دانش‌آموزان دوره متوسطه شهرستان آستارا در سال ۹۳ صورت گرفته از جامعه آماری ۳۷۵۷ نتایج آزمون‌ها بر روی نمونه ۲۰۸ نفری حاکی از آن است که بین نگرش مذهبی و شادکامی با ضریب اطمینان ۹۵ درصد رابطه معنی‌دار وجود دارد ($F = 3,69$ $p = 0,027$) و با افزایش نگرش مذهبی شادکامی افزایش می‌یابد.

در پژوهش رشیدی، ملک محمدی و شریفی ۳۷۳ نفر از دانشجویان دانشگاه رازی کرمانشاه مورد مطالعه قرار گرفتند که در آن از پرسشنامه نگرش مذهبی آلپورت و پرسشنامه شادکامی آکسفورد استفاده شده بود. بین جهت‌گیری مذهبی درونی و شادکامی ضریب همبستگی ۰,۲۶ با سطح معنی‌دار ۰,۰۱ وجود دارد؛ اما بین جهت‌گیری مذهبی بیرونی و شادکامی ارتباطی وجود ندارد. به عبارتی این نتیجه مؤید نظریه آلپورت است که اثرات دین‌داری را مترتب بر نهادینه شدن دین در فرد می‌داند (به نقل از هاشملو، ۱۳۹۶).

در پژوهش بخشی پور و رمضان زاده که بر روی ۱۲۰ (۶۰ دختر و ۶۰ پسر) نفر از دانش‌آموزان پیش‌دانشگاهی صورت پذیرفته بود، رابطه نگرش مذهبی و شادکامی در دختران با ضریب همبستگی ۰,۸۸ و سطح معناداری ۰,۰۰۰۵ مثبت ارزیابی شد؛ اما در دانش‌آموزان پسر $r = -0,16$ و $p < 0,0005$ شد که این به معنای عدم ارتباط نگرش مذهبی در پسران و شادکامی آنها می‌باشد.

در پژوهش دهکردی و همکاران که بر روی ۲۲۱ نفر از سالمندان بالای ۶۰ سال صورت پذیرفت (۸۱ زن و ۱۴۱ مرد) بین سطوح مختلف نگرش مذهبی با احساس شادکامی ($F=4,194$ در سطح معنی‌دار $p>0,05$) تفاوت معنی‌دار وجود دارد که پس از استفاده از آزمون شفه^۱ به این نتیجه رسیده که بین سطوح قوی و متوسط نگرش مذهبی با شادکامی تفاوت معنی‌دار وجود دارد. به عبارتی با افزایش نگرش مذهبی شادکامی نیز افزایش می‌یابد؛ اما بین سطح پایین آن با شادکامی تفاوت معناداری وجود ندارد.

در پژوهش احمدی و یزد خواستی که در آن از مقیاس نگرش سنج مذهب گلریز و برانه‌نی (۱۳۵۳) استفاده کرده بودند، نتایج آزمون روی ۱۲۸ نفر از دانشجویان دانشگاه اصفهان حاکی از آن است که ارتباط نگرش مذهبی با شادکامی با ضریب همبستگی $0,24$ معنادار نمی‌باشد.

در پژوهش صحرائیان غلامی و امیدوار که بر روی ۲۷۱ نفر (۱۶۴ مرد و ۱۰۷ زن) از دانشجویان پزشکی در سال ۸۷ صورت پذیرفت، رابطه بین نگرش مذهبی و شادکامی ($p=0,0001$ - $r=0,256$) مثبت و معنی‌دار است.

در پژوهش کاظمیان و مهرابی زاده که بر روی ۱۸۰ نفر (۹۰ مرد و ۹۰ زن) از دانشجویان صورت پذیرفت ضریب همبستگی پیرسون با مقدار $0,63$ نشان داد که رابطه بین شادکامی و نگرش مذهبی مثبت و معنادار است ($p<0,001$).

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

جدول مقالات منتخب ارتباط نگرش مذهبی با شادکامی

ارتباط مستقیم دو متغیر	پرسشنامه دین داری	پرسشنامه شادکامی	حجم نمونه	روش نمونه گیری	گروه هدف	سال و مکان مطالعه	نام پژوهشگر	
+	پرسشنامه دین داری	آکسفورد	۱۸۹	تصادفی	دانشجویان دختر دانشگاه آزاد	۸۸ کرمان	توکلی	۱
درونی+ بیرونی- ^۱	جهت گیری مذهب آلپورت	آکسفورد	۲۷۳	تصادفی	دانشجویان دانشگاه رازی	۹۳ کرمانشاه	رشیدی	۲
پسران- دختران+	نگرش مذهبی خدایار فر	آکسفورد	۱۲۰	خوشه ای	دانش آموزان پیش دانشگاهی	۸۸ بهشهر	بخشی پور	۳
+	نگرش مذهبی خدایار فر	آکسفورد	۲۲۱	تصادفی	سالنندان بهزیستی	۹۳ ارومیه	دهکردی	۴
+	نگرش مذهبی خدایار فر	آکسفورد	۲۰۸	تصادفی	دانش آموزان دوم متوسطه	۹۳ آستارا	اکبریان	۵
-	نگرش سنج مذهب کلریزد- براهینی	آکسفورد	۱۲۸	خوشه ای	دانشجویان دانشکده روان شناسی و علوم تربیتی	۹۲ اصفهان	احمدی	۶
+	دین داری خدایار فر	آکسفورد	۲۰۰	خوشه ای	دانش آموزان دختر متوسطه	۹۲ سجاسرود	حجازی	۷
درونی+ بیرونی-	جهت گیری مذهبی آلپورت	آکسفورد	۳۸۹	خوشه ای	سالنندان بالای ۶۰ سال	۸۸ تهران	قادری	۸
+	نگرش مذهبی خدایار فر	آکسفورد	۱۸۰	تصادفی	دانشجویان دانشگاه آزاد	۸۸ بهبهان	کاظمیان	۹
+	نگرش مذهبی خدایار فر	آکسفورد	۲۷۱	تصادفی	دانشجویان پزشکی	۸۷ شیراز	صحرائیان	۱۰

بحث و نتیجه گیری

در نهایت ۱۰ مقاله معتبر که در بازه زمانی ۸۷ تا ۹۳ انجام گرفته اند مورد تحلیل واقع شدند. پژوهش توکلی به دلیل روشن نبودن پرسشنامه مورد استفاده اش کنار گذاشته شد؛ اما در سایر موارد با توجه به پرسشنامه های مشابه و نمونه های مقطعی متفاوت می توان به این نتیجه رسید که هرچند میزان سطح ضریب همبستگی در پژوهش های مختلف متفاوت و با شدت و ضعف همراه

۱. مراد از (-) عدم معنا دار بودن رابطه است.

است؛ اما در سطوح و طیف‌های مختلف جامعه شادکامی با دین‌داری، نگرش و جهت‌گیری مذهبی ارتباطی مستقیم و معنادار دارد و با افزایش سطح دین‌داری و نگرش مذهبی شادکامی نیز افزایش می‌یابد و در یک نگاه کلان دین رابطه مستقیمی با سطح شادکامی افراد دارد. این نتیجه‌گیری با فرا تحلیل نیازی (۱۳۹۸)، نتایج هیتزمن (۱۹۸۶) ویلسون (۲۰۰۱) شعاع کاظمی (۱۳۸۸) عبدالخالق و ناصر (۲۰۰۷) همسو می‌باشد. در تبیین تفاوت نتیجه بخشی‌پور که ارتباط را در دختران معنی‌دار و در پسران بی‌معنا تفسیر نمود، باید گفت با توجه به مخالفت نتیجه آن با مقالات موازی باید نحوه‌گرینش و تعداد نمونه‌های وی مجدداً مورد ارزیابی قرار گیرد. درباره گزارش احمدی نیز که معناداری رابطه شادکامی و نگرش مذهبی را منتفی دانسته می‌توان گفت استفاده وی از پرسشنامه متفاوت و تعداد پایین نمونه‌ها ممکن است در نتیجه اثر گذاشته باشد؛ ضمن اینکه این پرسشنامه مربوط به سال ۱۳۵۳ می‌باشد در حالی که پرسشنامه نگرش مذهبی خدایاری فرد و جهت‌گیری مذهبی درونی-بیرونی آپورت جدیدتر و روایی آنها جدی‌تر مورد پژوهش قرار گرفته است. البته خود نگارنده علت مغایرت را به نظریه آپورت ارجاع داده که علت این مطلب نهادینه نبودن دین در نمونه‌های مورد مطالعه بوده است. در نهایت باید گفت در پژوهش‌های حاضر تنها حجازی از پرسشنامه دین‌داری خدایاری فرد استفاده نموده و با توجه به اینکه این مقیاس مؤلفه‌های دین‌داری را در چهار بعد شناخت دینی، باور دینی، علائق و عواطف دینی و التزام به وظایف دین تقسیم‌بندی نموده است و سنجیده و تنها به بعد شناختی آن اکتفا نموده و روایی آن بر مبنای ساختار نظریه دینی و با مراجعه به روایات و احادیث و کتب شهید مطهری و شهید صدر و نیز تأیید ۱۲ نفر از متخصصان صاحب‌نظر در حوزه‌های روان‌شناسی روان‌سنجی و دین که سابقه انجام طرح پژوهش در این زمینه را داشتند مورد تأیید قرار گرفته است (خدایاری فرد، ۱۳۸۸). پرسشنامه وی ابزار جامع و مناسبی جهت تحلیل سطح دین‌داری مردم ایران تلقی می‌شود و لذا انتظار می‌رود در پژوهش‌های آینده برای تعیین سطح دین‌داری از این پرسشنامه استفاده شود. این نکته قابل ذکر است که جامعه مورد بررسی مردم ایران بوده‌اند و با توجه به اهمیت فرهنگ و بافت‌های اجتماعی در بررسی‌های روان‌شناختی (براتی، ۱۳۹۹) بررسی ارتباط این دو عامل با یکدیگر در ملت‌ها و فرهنگ‌های متفاوت مجدداً نیاز به تحلیل و ارزیابی دارد. توجه به این سؤال که آیا این ارتباط در سایر ادیان و فرهنگ‌ها نیز به همین صورت برقرار است یا خیر؟ می‌تواند زمینه را برای پژوهش‌های آتی فراهم آورد.

منابع

- «بررسی رابطه نگرش مذهبی، خودپنداره و حمایت اجتماعی با رضایت شغلی زنان کارمند در دانشگاه های شهر کرمان»، پایان نامه ارشد.
- احمدی فروشانی، سید حبیب الله و یزدخواستی، فریبا (۱۳۹۲)، «رابطه بین نگرش مذهبی سلامت روان شادی و لذت در دانشجویان»، **مجله دستاوردهای روان شناختی دانشگاه شهید چمران اهواز**، دوره چهارم، شماره ۱.
- اکبریان، فرامرز (۱۳۹۵)، «رابطه نگرش مذهبی با شادکامی و خودکارآمدی دانش آموزان دوره متوسطه»، **مجله روان شناسی مدرسه**، تابستان ۱۳۹۵.
- بخشی پور، باب الله و رمضان زاده، ثریا (۱۳۹۳)، «نگرش مذهبی و رابطه آن با شادکامی در نوجوانان دبیرستانی»، **رشد آموزش مشاور مدرسه**، شماره ۳۶.
- براتی، فرید (۱۳۹۹)، «جزوه بازسازی مثبت».
- پسندیده، عباس (۱۳۹۵)، **الگوی اسلامی شادکامی**، ویراست دوم، انتشارات دارالحدیث.
- جعفری، علیرضا (۱۳۸۹)، «بررسی رابطه بین جهت گیری مذهبی با شیوه های مقابله با استرس»، **علوم رفتاری**، شماره ۱، ص ۹۱ - ۱۱۴.
- حجازی، مسعود؛ صبحی، افسانه و حسینی، مرتضی، «رابطه دین داری با رضایت از زندگی و شادکامی دختران دانش آموز»، **مجله زن و مطالعات خانواده**، سال ششم، شماره ۲۲.
- حسن وند عموزاده، مهدی (۱۳۹۴)، «بررسی رابطه نگرش مذهبی و کیفیت زندگی در میان مددجویان سازمان بهزیستی»، **مجله سلامت و بهداشت**، سال ششم، شماره ۵.
- رشیدی، علیرضا؛ ملک محمدی، فاطمه و شریفی، سارا (۱۳۹۵)، «بررسی رابطه بین جهت گیری مذهبی با شادکامی و کیفیت زندگی»، **روان شناسی و دین**، سال نهم، شماره اول.
- زیگموند فروید، ترجمه هاشمی رضی (۱۳۳۰)، **آینده یک پندار**، انتشارات کاوه.
- صحرائیان، علی؛ غلامی، عبدالله و امیدوار، بنفشه، (۱۳۹۰)، «رابطه نگرش مذهبی و شادکامی در دانشجویان پزشکی دانشگاه علوم پزشکی شیراز»، **فصلنامه دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی گناباد**، دوره ۱۷، شماره ۱.
- عابدی، محمدرضا؛ میرشته جعفری، سید ابراهیم و لیاقتدار، محمد جواد، «**هنجار یابی پرسشنامه شادکامی آکسفورد در دانشجویان دانشگاه اصفهان**».
- علی اکبری دهکردی، مهناز؛ محتشمی، طیبه؛ پیمانفر، الیکا و برجعلی، احمد (۱۳۹۳)، «مقایسه سطوح مختلف نگرش مذهبی بر احساس معنا تنهایی و شادکامی در زندگی سالمندان تحت پوشش سازمان بهزیستی»، **مجله سالمند**، دوره ۹، شماره ۴.
- قادری، داوود (۱۳۸۹)، «رابطه جهت گیری مذهبی و شادکامی سالمندان»، **مجله سالمندی ایران**، سال پنجم، شماره ۱۸.

- کاظمیان مقدم، کبری و مهربابی زاده هنرمند، مهناز (۱۳۸۸)، «بررسی رابطه نگرش مذهبی با شادکامی»، **روان‌شناسی و دین**، سال دوم، شماره ۴.
- کیت هفرن، ایلونا بونیول (۱۳۹۷)، **روان‌شناسی مثبت‌نگر نظریه‌ها، پژوهش‌ها و کاربردها**، ترجمه محمد تقی تیبیک، محسن زندگی، چاپ پنجم، انتشارات دارالحدیث.
- مجری: دکتر محمد خدایاری فرد، همکار اصلی: دکتر عباس رحیمی نژاد، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران (۱۳۸۸)، «**گزارش نهایی طرح پژوهشی: آماده‌سازی مقیاس دین‌داری و ارزیابی سطوح دین‌داری اقصای مختلف جامعه ایران (مراکز استان‌ها)**».
- مظاهری، محمد علی، پسندیده، عباس، صادقی، منصوره سادات (۱۳۹۰)، **مثلث ایمان (الگوی ابعادی رابطه انسان با خدا)**، انتشارات دارالحدیث.
- منظری توکلی، علیرضا و عراقی پور، نجمه (۱۳۸۹)، «بررسی رابطه بین دین‌داری و شادکامی در بین دانشجویان دختر دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرمان»، **فصلنامه روان‌شناسی تربیتی**، سال ششم، شماره ۱۹.
- نیازی، محسن؛ حسینی زاده آرانی، سید سعید؛ یعقوبی، فاطمه؛ سخایی، ایوب و امیری دشتی، سیده مهدیه (۱۳۹۸)، «دین و سلامت، فرا تحلیلی بر مطالعات و پژوهش‌های دین‌داری و سلامت روان در ایران»، **فصلنامه علمی پژوهشی روان‌شناسی سلامت**، سال هشتم، شماره ۱.
- هاشملو، جعفر (۱۳۹۶)، «**دیدگاه آلپورت درباره دین**»، <http://jafarhashemlou.blogfa.com/post/1026>
- ولی زاده، فرزانه و کرامت، افسانه (۱۳۹۸)، «شادکامی و رضایت زناشویی در ایران، مقاله مرور سیستماتیک و متآنالیز»، **مجله دانشکده بهداشت و انستیتو تحقیقات بهداشتی**، دوره ۱۷، شماره ۲، ص ۱۳۲-۱۲۱.